

سکه‌های ساسانی در موزه‌های اتریش: گنجینه‌ای از تاریخ و هنر پارسی

سکه‌های ساسانی، که در دوران شاهنشاهی ساسانی (۲۲۴-۶۵۱ میلادی) ضرب شده‌اند، از مهم‌ترین اسناد تاریخی، فرهنگی و هنری ایران باستان به شمار می‌روند. این سکه‌ها نه تنها به‌عنوان ابزار مبادلات اقتصادی، بلکه به‌عنوان نمادهایی از قدرت سیاسی، فرهنگ و آیین زرتشتی ساسانیان شناخته می‌شوند. موزه‌های اتریش، به‌ویژه موزه تاریخ هنر وین (Kunsthistorisches Museum)، که یکی از برجسته‌ترین مراکز نگهداری آثار باستانی در اروپا است، مجموعه‌ای ارزشمند از سکه‌های ساسانی را در خود جای داده‌اند. این نوشتار به بررسی ویژگی‌ها، اهمیت تاریخی و جایگاه سکه‌های ساسانی در موزه‌های اتریش می‌پردازد.

تاریخچه سکه‌های ساسانی

دوره ساسانی (۲۲۴-۶۵۱ میلادی) یکی از درخشان‌ترین دوران‌های تاریخ ایران بود که با تأسیس اردشیر بابکان آغاز شد. سکه‌های ساسانی، که از حدود سال ۲۰۹ میلادی با نام پادشاهان ساسانی ضرب شدند، نشان‌دهنده پیشرفت‌های اقتصادی و هنری این امپراتوری هستند. برخلاف دوره اشکانی که عمدتاً به ضرب سکه‌های نقره بسنده می‌کرد، اردشیر بابکان برای رقابت با امپراتوری روم سکه‌های طلای معروف به «دینار» را معرفی کرد. این سکه‌ها با وزن تقریبی ۷٫۲ گرم در ابتدا و سپس کاهش به حدود ۵ گرم، هم‌وزن سکه‌های طلای رومی بودند. علاوه بر دینار، سکه‌های نقره (درهم)، برنز و آلیاژی از قلع و سرب نیز رایج بودند. درهم‌های نقره با وزن ۳٫۵ تا ۴٫۲ گرم، به دلیل فراوانی و استفاده گسترده در تجارت، متداول‌ترین نوع سکه ساسانی بودند.

سکه‌های ساسانی از نظر طراحی و نقش‌مایه‌ها نیز منحصر به فرد هستند. روی سکه‌ها معمولاً تصویر نیم‌تنه پادشاه با تاج اختصاصی او نقش بسته که به سمت راست متمایل است. هر پادشاه تاجی ویژه داشت که نمادهای الهی و اختری خاصی را به نمایش می‌گذاشت. پشت سکه‌ها اغلب تصویر آتشکده‌ای با شعله‌های آتش را نشان می‌دهد که در دو سوی آن، در دوره‌های اولیه، شاه، ملکه یا ایزدانی مانند مهر و آناهیتا و در دوره‌های بعدی دو موبد زرتشتی دیده می‌شوند. این نقوش نشان‌دهنده اهمیت آیین زرتشتی و جایگاه پادشاه به‌عنوان نماینده اهورامزدا بر زمین است. حاشیه سکه‌ها نیز حاوی نمادهای اختری و نوشته‌هایی به خط پهلوی ساسانی است که نام و القاب پادشاه، محل ضرب و گاهی شعارهای مذهبی مانند «راست» (عادل) یا «پیروز» (فاتح) را شامل می‌شود.

سکه‌های ساسانی در موزه‌های اتریش

موزه تاریخ هنر وین، به‌ویژه گنجینه سکه (Kunsthistorisches Museum Münzkabinett)، یکی از مهم‌ترین مراکز نگهداری سکه‌های ساسانی در جهان است. این مجموعه با بیش از ۶۰۰,۰۰۰ سکه، مدال و اسکناس، که در گذشته بخشی از مجموعه سلطنتی امپراتوری اتریش-مجارستان بود، یکی از غنی‌ترین گنجینه‌های سکه‌شناسی در اروپا به شمار می‌رود. بخش قابل‌توجهی از این مجموعه به سکه‌های ساسانی اختصاص دارد که به دلیل ارزش تاریخی و هنری‌شان، مورد توجه پژوهشگران و بازدیدکنندگان قرار گرفته‌اند.

در سال ۲۰۲۴، به مناسبت ۱۸۰۰مین سالگرد بنیان‌گذاری شاهنشاهی ساسانی، ویتترین ویژه‌ای برای نمایش سکه‌های ساسانی در گنجینه سکه موزه تاریخ هنر وین برپا شد. این نمایشگاه، که به همت احسان شواربی، پژوهشگر ایرانی، برگزار شد، به معرفی سکه‌ها به‌عنوان شاهدی بر قدرت پولی و سیاسی ساسانیان پرداخت. این سکه‌ها نه تنها ابزار اقتصادی، بلکه نمادهایی از فرهنگ، هنر و دین ایران باستان بودند.

سکه‌های ساسانی موجود در این موزه شامل نمونه‌هایی از پادشاهان مختلف، از اردشیر اول تا یزدگرد سوم، است. به‌عنوان مثال، سکه‌های خسرو دوم (خسرو پرویز)، که به دلیل سلطنت طولانی‌اش (۳۷ سال) فراوان هستند، و سکه‌های نادر پوراندخت، ملکه ساسانی، در این مجموعه دیده می‌شوند. برخی از این سکه‌ها به دلیل کیفیت بالای ضرب و نقوش پیچیده، ارزش هنری بالایی دارند. برای نمونه، سکه‌ای از خسرو اول در موزه ملی قطر (که مشابه نمونه‌های موجود در وین است) با نقش نیم‌تنه پادشاه و تاج تزئین‌شده با هلال ماه و آتشکده‌ای با دو پیکره در پشت آن، نشان‌دهنده هنر فلزکاری ساسانیان است.

علاوه بر موزه تاریخ هنر وین، آکادمی علوم اتریش نیز مرکزی برای پژوهش‌های سکه‌شناسی ساسانی است. این مرکز، که از دهه ۱۹۶۰ با تلاش پژوهشگرانی مانند رابرت گوبل فعالیت‌های علمی خود را گسترش داد، به تحلیل و کاتالوگ‌سازی سکه‌های ساسانی می‌پردازد. پژوهشگرانی مانند میثائل آلرام و نیکلاوس شیندل از اتریش در این زمینه کارهای برجسته‌ای انجام داده‌اند و به شناسایی ضرابخانه‌ها و تحلیل نقوش سکه‌ها کمک کرده‌اند.

اهمیت تاریخی و فرهنگی سکه‌های ساسانی

سکه‌های ساسانی اسناد ارزشمندی از تاریخ، فرهنگ و هنر ایران باستان هستند. این سکه‌ها اطلاعات مهمی درباره وضعیت سیاسی و اقتصادی دوره ساسانی ارائه می‌دهند. برای مثال، تجزیه عنصری سکه‌های نقره پیروز ساسانی با روش پیکسی (PIXE) نشان داده که عیار نقره این سکه‌ها حتی در دوره‌های پرتنش سیاسی و اقتصادی، مانند خشکسالی و جنگ با هپتالیان، بالای ۹۶ درصد باقی مانده است. این امر نشان‌دهنده ثبات نسبی اقتصادی ساسانیان و استفاده از معادن نقره با کیفیت بالا، مانند معادن سروسایت، است.

از نظر فرهنگی، نقوش سکه‌ها بازتاب‌دهنده آیین زرتشتی و جایگاه پادشاه به‌عنوان واسطه بین ایزدان و مردم هستند. آتشکده‌ها، نمادهای اختری و تصاویر ایزدانی مانند مهر و آناهیتا نشان‌دهنده اهمیت دین در ساختار سیاسی و اجتماعی ساسانیان است. همچنین، تنوع ضربخانه‌ها در شهرهایی مانند بیشاپور، اصطخر، یزد و ارمنستان نشان‌دهنده گستردگی قلمرو ساسانی و نظام اقتصادی متمرکز آن‌ها است.

سکه‌های عرب-ساسانی در موزه‌های اتریش

علاوه بر سکه‌های ساسانی، مجموعه‌هایی از سکه‌های عرب-ساسانی نیز در موزه‌های اتریش نگهداری می‌شوند. این سکه‌ها، که پس از فتح ایران توسط اعراب مسلمان در قرن هفتم و هشتم میلادی ضرب شدند، به سبک سکه‌های ساسانی اما با افزودن نوشته‌های عربی به خط کوفی هستند. این سکه‌ها معمولاً تصاویر پادشاهان ساسانی مانند خسرو دوم یا یزدگرد سوم را حفظ کرده‌اند، اما عباراتی مانند «بسم الله»، «الله اکبر» یا «محمد رسول الله» به آن‌ها اضافه شده است. منطقه پارس (بیشاپور، دارابگرد، اصطخر) و آذربایجان از مراکز اصلی ضرب این سکه‌ها بودند. این سکه‌ها نشان‌دهنده گذار از نظام ساسانی به نظام اسلامی و حفظ ثبات اقتصادی در دوره‌های اولیه خلافت هستند.

ویژگی‌های سکه‌های ساسانی در موزه‌های اتریش

سکه‌های ساسانی در موزه‌های اتریش از جنس طلا (دینار)، نقره (درهم)، برنز و آلیاژهای قلع و سرب هستند. درهم‌های نقره به دلیل فراوانی و استفاده گسترده در تجارت، بخش عمده این مجموعه‌ها را تشکیل می‌دهند. وزن درهم‌ها بین ۳٫۵ تا ۴٫۲ گرم و دینارهای طلا بین ۴٫۵ تا ۷٫۲ گرم متغیر است. نقوش سکه‌ها شامل تصویر پادشاه

با تاج اختصاصی، آتشکده با شعله‌های آتش و نمادهای اختری در حاشیه است. خط پهلوی ساسانی، که به «گشته دبیره» معروف است، برای نوشتن نام و القاب پادشاه و محل ضرب استفاده می‌شد. برخی سکه‌ها، مانند سکه‌های هرمزد چهارم، دارای استامپ‌های اسلامی هستند که نشان‌دهنده استفاده مجدد از سکه‌های ساسانی در دوره اسلامی است.

نتیجه‌گیری

سکه‌های ساسانی در موزه‌های اتریش، به‌ویژه موزه تاریخ هنر وین، نه تنها به‌عنوان اشیای تاریخی، بلکه به‌عنوان شاهکارهایی از هنر و فرهنگ ایران باستان شناخته می‌شوند. این سکه‌ها با نقوش پیچیده، کیفیت بالای ضرب و اطلاعات ارزشمند تاریخی، گواهی بر عظمت شاهنشاهی ساسانی هستند. نمایشگاه‌های ویژه، مانند ویتترین ۱۸۰۰مین سالگرد ساسانیان در وین، و پژوهش‌های علمی در آکادمی علوم اتریش، نقش مهمی در معرفی این گنجینه به جهانیان ایفا کرده‌اند. این سکه‌ها پلی فرهنگی میان ایران و اتریش ایجاد کرده‌اند و همچنان موضوع مطالعات گسترده باستان‌شناسی و سکه‌شناسی هستند.

منابع

1. ویکی‌پدیا، دانشنامه آزاد، «سکه‌های ساسانی»: بررسی تاریخچه و ویژگی‌های سکه‌های ساسانی.
2. ویکی‌پدیا، دانشنامه آزاد، «سکه‌های عرب-ساسانی»: اطلاعات درباره سکه‌های عرب-ساسانی و ویژگی‌های آن‌ها.
3. شواربی، احسان (۱۳۹۵). سه گفتار مقدماتی درباره سکه‌شناسی ساسانی، پژوهش‌های ایران‌شناسی، سال ششم، شماره ۲: مطالعه‌ای درباره تاریخچه سکه‌شناسی ساسانی و مجموعه سکه‌های موزه تاریخ هنر وین.

4. امینی، امین (۱۳۹۸). سکه‌های ساسانی، تهران: انتشارات پازینه: کتابی جامع درباره سکه‌های ساسانی و نقوش آن‌ها.

5. پست‌های شبکه اجتماعی X (احسان شواربی، ۲۰۲۴-۲۰۲۵): اطلاعات درباره نمایشگاه سکه‌های ساسانی در موزه تاریخ هنر وین.

6. موزه تاریخ هنر وین ((**Kunsthistorisches Museum Münzkabinett**): اطلاعات مجموعه سکه‌های ساسانی. <https://www.khm.at/en/visit/collections/coin-collection>

7. دمرگان، ژاک (۱۹۳۳). سکه‌شناسی ایران باستان: دوره ساسانی: منبعی کلاسیک درباره سکه‌های ساسانی.

8. آلرام، میثائل و شیندل، نیکلاوس: پژوهش‌های سکه‌شناسی ساسانی در آکادمی علوم اتریش.

9. مسلمی، زهرا (۱۳۹۴). معرفی مجموعه‌ای از سکه‌های قرون میانی ساسانی در موزه آذربایجان تبریز، دومین همایش ملی باستان‌شناسی ایران: مطالعه‌ای درباره سکه‌های ساسانی و ضربخانه‌ها.

پایمان (فصلنامه فرهنگی): اطلاعات درباره سکه‌های ساسانی ضرب‌شده در ارمنستان و اهمیت آن‌ها در تجارت.